

De 'Halve Maan' van Calorama, Nederlands oudste rozentuin

Auteur: Ronald van Immerseel (gebaseerd op het historisch onderzoek door Peter Verhoeff en Merel Haverman)

De roos is in de tuingeschiedenis één van de meest geliefde planten geweest en kent een lange geschiedenis van toepassing en teelt. Al zeker in de 16e eeuw werden in Nederland rozen gekweekt. Een tuin waarin rozen de voornaamste plantengroep vormen heet ook wel een rosarium.

De rozentuinen toonden bonte rozen tegen de achtergrond van rustige heesterstroken en hagen. In grotere tuinen en parken behoorde het rosarium als kleinere bloementuin deel uit te maken van de pleasure-ground en dichtbij het huis te liggen. Omdat de tuin direct rondom het huis bepaald hoorde te zijn door de architectuur en lijnen van het huis, was het rosarium vaak geometrisch van vorm.

In Nederland ontstaat na 1870 als onderdeel van de Gemengde Stijl, de behoefte aan meer gekunstelde, besloten tuinruimtes: niet om te wandelen, maar als plaats waar een gezelschap van de bloemen en het zomerweer kan genieten. Rozentuinen zijn in Nederland vanaf het derde kwart van de 19e eeuw tot ca. 1930 populair. Rozentuinen verschijnen het eerst op landgoederen en kastelen, daarna bij landhuizen en villa's en tenslotte in openbare parken en plantsoenen. Als gevolg van de hoge kosten die zijn verbonden aan het onderhoud van een rosarium, verdwenen na de jaren '30 van de afgelopen eeuw veel rozentuinen.

Wat voorafging

Tussen 1683 en 1689 wordt op het terrein van het huidige landgoed Calorama een bestaande kruidentuin uitgebreid met een woonhuis, kruidenschuur en boomgaard. Het toen gebouwde huis vormt de kern van het huidige huis Calorama. De teelt van kruiden was een nering die in de omgeving van Noordwijk veelvuldig voorkwam. Dit had te maken met de bodemgesteldheid waarbij de matig fijn zandige kalkrijke geestgronden met een goed doorwaterend vermogen zeer geschikt waren voor de kruidenteelt. In de 18e eeuw groeide Noordwijk uit tot het centrum van de kruidenteelt. In de 19e eeuw zou hier de rozenteelt aan toegevoegd worden.

De rozentuin van Calorama, ook bekend als 'de Halve Maan', ligt achter het huis in de zichtlijn van de Grote Salon. De rozentuin is in haar huidige vorm rond 1853 aangelegd, maar rozen worden hier al veel langer geteeld. In de herfst van 1817 maakten leden van de Caledonian Horticultural Society een rondreis door Vlaanderen, Nederland en Noord-Frankrijk. Noordwijk werd niet bezocht, maar secretaris P. Neill noteerde in zijn reisaantekeningen wel over de rozenteelt aldaar.

"[...]We may here remark, that we had, with some regret, passed the village of Noordwyck [...] for this, we were told, is the most celebrated spot in Holland for the cultivation of roses. [...] The great object of the cultivators is the collecting of the petals of the flowers, to be used in perfumery and in medicine. [...] A friend who visited the place has informed us, that the flowers are sent annually in great quantities to Amsterdam, and that they are thence exported even to Constantinople, where they are used by the Turks for making rose-water."

Volgens Neill waren er drie grote rozentelers in Noordwijk. Calorama was in 1817 in bezit van Cornelis Groenevelt die naast kruidenkweker tevens rozenteler was. Gezien het aantal rozen dat op Calorama voor de blaadjes werd gekweekt, zal de kwekerij van Groenevelt tot een van deze drie rozencultivators hebben behoord.

Van kruidenteelt naar lustoord

Na het overlijden van Groenevelt in 1823 neemt zoon Pieter (1774-1841) het bedrijf over. Een eerste momentopname van de vorm, grootte en indeling van het bedrijf geeft een kaart uit 1818. De locatie van de huidige rozentuin bestaat uit vierkante teeltvakken. In deze vakken werden grote aantallen *Rosa gallica* cv., *Rosa x damascena* en *Rosa centifolia* verbouwd. Op de kaart is ook het patroon van 'tuunwallen' weergegeven die waren aangelegd in de 17e eeuw tijdens het geschikt maken van de

grond voor de bollen- en kruidenteelt. Onder Pieter en zijn kinderen ontwikkelt de kruidenkwekerij zich steeds meer richting een lusthof met tuin- en parkaanleg met ponder andere een theekoepel op een bergje, vijvers en een heuse menagerie.

De aanleg van de rozentuin of 'Halve maan'

De erfgenamen van Pieter Groenevelt verkopen Calorama in 1848 aan Jan Everwijn (1819-1887). Everwijn was doctor in de filosofie en kruidkunde en "herborist". De kwekerij in medicinale kruiden en drogerijen wordt door Jan Everwijn samen met Willem Anne Weijers aangekocht en voortgezet onder de firmanaam Pieter Groenevelt en Zoon.

Onder Everwijn wordt met een aantal forse ingrepen de woning veranderd in een chique herenhuis. Aan de achterzijde worden de Grote Salon en op de verdieping een bibliotheek gerealiseerd. Deze wijzigingen houden ongetwijfeld verband met de wijzigingen die Everwijn laat aanbrengen in het park. Zo wordt de rozentuin aangelegd in het zicht vanuit de Grote Salon en bibliotheek. Het oudste stuk in het huisarchief van Calorama, dat specifiek aan de rozentuin te relateren valt, is het handgeschreven 'Prijzlijstje van Rozen' dat R.C. Affourtit Jz. kweker en bloemist te Utrecht in 1853 aan Everwijn stuurt. Dit wijst erop dat Jan Everwijn rond 1853 de rozentuin in de huidige vorm heeft aangelegd en dat de lijst uit 1853 moet worden geïnterpreteerd als een oriëntatie op welke rozen in de nieuwe tuin kunnen worden aangeplant. In het archief bevinden zich verder prijscatalogi en brieven van rozenkwekers uit de periode 1856 en 1862.

De opmetingskaart van 'Calorama' van 1871 geeft een goed beeld van de rozentuin. Rondom de rozentuin lopen paden die in de punten aansluiten op de rondwandeling naar andere onderdelen van de parkaanleg. Het geheel is omsloten door borders met heesters en boombeplanting. Bijzonder is een 'heuveltje' aan de zuidzijde met een fraai zicht over de rozentuin. Deze opzet is tot op heden behouden.

Jan Everwijn heeft een levenslange fascinatie voor rozensoorten. Hij houdt uitgebreide aantekeningen bij en bestelt regelmatige nieuwe soorten en variëteiten. In de diverse notitieboekjes uit deze periode vinden we plantlijsten per vak lopend over verschillende decennia met wijzigingen in plantlijsten per vak. Bijzonder is dat uit zijn aantekeningen blijkt dat hij de tuin heeft beplant als een systematische collectietuin. Per rij is gekozen voor een specifieke groep rozen en dan steeds een exemplaar van beschikbare cultivars; alles per rij ordelijk genoteerd. De rozencollectie op Calorama bestond uit soorten en cultivars die nu worden omschreven als 'Oude Rozen'; d.w.z. vóór de introductie van geheel nieuwe rozensoorten en cultivars uit de late 19e eeuw en vroege twintigste eeuw. Rozen worden in deze periode ingedeeld in de volgende groepen: Doorbloeiende rozen (een verzamelgroep cultivars van verschillende soorten); Provence rozen (nu: Rosa centifolia cv); Harde rozen (een verzamelgroep van winterharde rozen met onder andere eenmalige bloeiende Rosa gallica cultivars); Mosrozen; Pimpernelrozen; Bourbonrozen; Hybride remontant en -perpetual. Aan het einde van de 19e eeuw verschijnen de eerste Theehybriden in de soortlijsten op Calorama. De rozencollectie op Calorama is in deze periode te omschrijven als exemplarisch voor de stand van de rozenteelt in de tweede helft van de 19e eeuw. De grondige en systematische aanpak in een particuliere rozentuin is in deze periode zeer zeldzaam, zo niet uniek.

Vernieuwingen in de rozentuin

De aanleg zoals gerealiseerd onder vader Jan wordt onder zoon Jan Charles August Everwijn (1873-1939) en schoondochter Sara Bertruda Crommelin (1875-1960) voortgezet. Jan, jurist en botanicus, werd in 1921 buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister te Washington. Van 1922 tot 1928 was hij directeur van de Nederlandsche Handels-Maatschappij N.V..

Net als zijn vader houdt hij notities bij over verschillende decennia met wijzigingen in de beplanting van de rozentuin. Verschillende plattegronden uit de periode 1904-1909 tonen de indeling van de tuin in vakken met nummering, kleuren en planrichting. Op de schematische plattegrondjes verschijnen een middenpad en een rozentunnel. Deze rozenberceau is centraal uitgelijnd op het heuveltje aan de zuidzijde. De plantenlijsten tonen een grote variëteit in de rozentuin aan kleur, soort en type: met een combinatie van stamrozen en lage struikrozen. Vaak betreft het nieuwe introducties afkomstig uit Duitsland, Amerika en Scandinavië, zoals 'The queen Alexandra rose', 'Else Poulsen' (van kwekerij

Poulsen uit Denemarken, circa 1924) en Rosa 'Una Wallace'. Langs de randen wordt een vak Rosa 'Katherine Zeimet', een lage doorbloeiende witte trosroos (Lambert, 1901), geplant. De foto's in de gastenboeken van Calorama tonen tevens het gebruik van de Rozentuin als 'pleasure ground', waar het echtpaar in de zomer maanden aangenaam vertoeft met gasten. Er zijn verschillende banken en ook tafels en zitjes die voor ontvangsten, thee en verpozingen tussen de rozen staan opgesteld. Een aantekening uit 1912 meldt 'In den siertuin komen voor vakken met rozen, welke gedroogd worden', waaruit blijkt dat nut en vermaak nog steeds gecombineerd werden. In 1928 wordt een inventarisatie van de rozentuin opgesteld. Een handgeschreven lijst geeft alle circa 150 rozen op alfabetische volgorde, met plaatscodes en de aanwezige aantallen weer. De daarop volgende wijzigingen en vernieuwingen worden nauwkeurig in schriften bijgehouden. In deze periode correspondeert Jan ook met de tuinarchitect F.J. Abbing uit Zeist, in zijn tijd bekend als dé rozenspecialist van Nederland. De rozencollectie op Calorama is in deze periode exemplarisch voor de stand van de rozenteelt in de eerste helft van de 20e eeuw. De rozencollectie van Jan lijkt de systematische aanpak van zijn vader te missen. Jan selecteerde de rozen op gevoel, de geschiedenis of het verhaal van de rozensoort, de bewezen kwaliteit van de soort, het uiterlijk van de roos (grootbloemig en stevig van kleur) en een sterke geur.

Doornroosje

Waar als gevolg van de hoge (loon-)kosten die zijn verbonden aan het onderhoud een groot deel van de rozentuinen na de jaren '30 in Nederland verdween, bleef de rozentuin op Calorama in vereenvoudigde vorm bestaan. Calorama vererft in 1960 op dochter Laurence Henriëtte Agatha Everwijn (1899-1971) getrouwd met Joost Gerard Godart baron Taets van Amerongen van Renswoude (1884-1978). Hun jongste zoon, Hendrik Maximiliaan (Henk) (1933-2015) zou Calorama als vierde en laatste generatie onder zijn hoede nemen. Henk verbleef al in zijn jeugd op Calorama en blijft hier zijn hele leven wonen. De rozentuin blijft in deze periode op structuurniveau gehandhaafd en leidde een slapend bestaan.

Nieuw elan voor de rozentuin

Vanaf 1978 wordt Henk Taets van Amerongen volledig eigenaar van het landgoed, waarbij hij in de eerste instantie druk bezig is met renovatie en herstel van de gebouwen op het landgoed. Het landgoed wordt echter zwaar geteisterd door vandalisme. Pas nadat het park in 1998 kon worden afgesloten keerde de rust terug. Hierna zijn door Henk Taets van Amerongen tussen 1998 en 2015 veel projecten ondernomen om de buitenplaats in zijn oude glorie te herstellen.

Het is Henk die begin 21^e eeuw de rozentuin uit zijn slaap wakker kust. Als onderdeel van de restauratie van de tuin- en parkaanleg wordt omstreeks 2002 ook de 'Halve Maan' aangepakt. Hierbij vindt een groot onderhoud en gedeeltelijke herplant plaats van de rozentuin. Er komt een nieuwe indeling met rechte bedden parallel aan de tunnel van rozenbogen. Hierbij worden de uiteinden van de 'Halve Maan' niet beplant met rozen. De nieuwe aanplant van rozen is besteld bij rozenkweker De Wilde naar de keuze van Henk Taets van Amerongen. Het betreft met name struik- en klimrozen (voor de rozenberceau) in moderne soorten geselecteerd op kleur en geur in een bont palet met, waaronder de nu populaire 'David Austin-rozen'.

Henk Taets van Amerongen laat bij zijn overlijden in 2015 Calorama na aan de in 2001 door hem opgerichte Stichting Calorama-Everwijn-Taets van Amerongen, met als doel de buitenplaats in stand te houden.

De Rozentuin van Calorama; de oudste rozentuin van Nederland

Nederlandse rosaria kennen hun bloeiperiode tussen circa 1880 en 1930. Bekende in deze periode ontworpen rosaria vinden we op kasteel Weldam, Middachten, De Haar, Huis Doorn en Verwolde en zijn aangelegd door tuinarchitecten als Edouard André, Hugo Poortman, C.E.A. Petzold, Leonard A. Springer en later ook Dirk Frederik Tersteeg. De 'Halve Maan' op Calorama is één van de weinige voorbeelden die van voor deze periode dateert. Door Tjitske Brolsma van de Nederlandse Rozenvereniging wordt in haar artikel 'Vroege rosaria in Nederland' (2014) als vroegst Nederlands rosarium het inmiddels verdwenen rosarium van De Paauw in Wassenaar genoemd. Dit niet meer

bestaande rosarium was omstreeks 1854 door landschapsarchitect Petzold in samenwerking met Wentzel ontworpen en aangelegd. Dit maakt dat de we rozentuin van Calorama, in structuur en opzet altijd bewaard gebleven, vermoedelijk de oudst bestaande rozentuin van Nederland mogen noemen.

De toekomst

Op landgoed Calorama is na 2015 een 'Werkgroep Rozentuin' opgericht die verantwoordelijk is voor beheer en onderhoud van de rozentuin en kwaliteitsverbetering. Vanuit de Werkgroep Rozentuin kwam in 2023 het verzoek om de (vele) lege plekken te vullen met nieuwe rozenstruiken en een studie te doen naar de verbetering van de inrichting van de rozentuin. Inmiddels is door Stichting In Arcadië uitgebreid historisch onderzoek naar de rozentuin verricht een restauratieplan opgesteld. De momenteel ontbrekende bedden worden opnieuw aangelegd, evenals het zitje op de uitkijkheuvel en het pad daarnaartoe. Een nieuw beplantingsplan gaat het mogelijk maken de 'Geschiedenis van de Roos op Calaroma' en in Noordwijk te vertellen. Te beginnen bij Rosa x damascena die op commerciële schaal in Noordwijk werd geteeld om rozenwater te destilleren. En dan vervolgens in de rozenbedden de verschillende tuinmodes door de decennia heen. Het sortiment wordt gebaseerd door de lijsten met soorten en cultivars die in het huisarchief bewaard zijn gebleven. Najaar 2024 start de restauratie van de rozentuin en al in 2025 zullen er specifieke 'Rozenwandelingen' op Calorama worden georganiseerd.